

lingen maakte. Pijnlijk. Van der Hams keuze en duiding vanuit hedendaags perspectief ontdoet veel nationalistische heroïek van hun misplaatst gebleken verhevenheid. Bij Rembrandt 'als mens' is de persoonlijke deconfiture al een feit sinds de kritische biografieën van Svetlana Alpers en Gary Schwartz, dertig jaar geleden. Kort gezegd: als kunstenaar blijft hij onovertroffen en ontroerend, als echtgenoot en als burger kon hij een opportunistische rotzak zijn.

Met een zwierige lijnvoering en gedempte aardtinten 'verstripte' Typex (Raymond Koot) Rembrandts complexe persoonlijkheid tot een 'grafische roman' in episodevorm. Niet alleen identificeerde Typex zich met zijn onderwerp door zijn rembrandteske verschijning. Toen de stipendia van het Rijksmuseum en Fonds BKVB op waren en hij het verhaal nog niet af had, voltooide hij het op eigen kosten. In totaal deed hij er drie jaar over.

Rachel Cook (*The Observer*) speculeerde dat Rembrandt zelf van zijn Typex' portret – een vn'er met aardappeltronie en wratten – genoten zou hebben.

Strippagina, Typex: Rembrandt.

Narratieve ruimtes

Hoe een tentoonstelling zich dramatisch ontvouwt, daarover hoor je niet vaak. Wel over de inhoud en wat er staat of hangt. Maar de dramaturgie, de mise-en-scène, neen. In *De narratieve ruimte: over de kunst van het tentoonstellen* gebeurt dat wel. Dit drieluik bestaat uit een theoretisch essay, een wandeling langs archetypische inrichtingen en een defilé van archetypische ruimtes. Eerst bespreekt Frank Den Oudsten tentoonstellingen als 'narratieve ruimtes', een uitwerking van zijn *Space.Time.Narrative* (2010). Hij grijpt terug op de antieke retorica als ontwerpmethode: van concept, ordening en stijl naar narratief en articulatie. Ook gebruikt hij Marshal McLuhans (*The medium is the message*) onderscheid tussen *hot*

en *cool* media om de relatie tussen maker, mise-en-scène en bezoeker te begrijpen. Wat is nou dat *Je ne sais quoi*, dat waardoor je geraakt wordt? Het gekke is dat we in tentoonstellingsland dan bij andere disciplines te rade moeten, behalve bij retorica ook bij het theater (Peter Brooks) en fotografie (Roland Barthes). In het middendeel levert ontwerper Herman Kossmann een analytisch commentaar op zo'n vijftig eigen en andermans inrichtingen, eerder al in *Engaging Spaces* (2010) gepubliceerd maar nu ruim geactualiseerd. Echt nieuw is het slot, waarin Nicole Mulders ruimtes ontleedt. Haar indeling in architectonisch, museaal, activistisch en illusionistisch is overtuigend, met verrassende onderverdelingen, en uitstekend gedocumenteerd. Wat leuk om Kasteel Amerongen van Saskia Boddeke/Peter Greenaway naast het plafond van de Gesù in Rome te ontdekken! Een kathedraal van een drieluik, verplicht voor elk museummens.

EVIMER KNOOP

Menselijk materiaal gevraagd

Voor het uitstippelen van hun beleid voor menselijke resten hebben musea er een interessante studie bij. Historicus Fenneke Sysling belicht de rol van fysisch antropologen en hun meet- en verzamelwerk van schedels en ander menselijk materiaal in de Oost-Indische archipel. Wat verzamelden zij? Hoe werkten zij samen met leger en politie? En wat leverde hun onderzoek het koloniale bewind op? Vanaf het moment dat schepen van de Republiek der Nederlanden in vreemde oorden aanlegden, verzamelden zeelieden daar schedels die ze aan anatomen in het vaderland overdroegen. Op voorstel van Otho Heurnius, hoogleraar anatomie in Leiden, drong het universiteitsbestuur er in 1619 bij de voc en de wic op aan skeletten van alle volkeren in de Oost en West te verzamelen. Heurnius wilde ze bij voorkeur uit Patagonië, want daar zouden de mensen heel lang zijn, en uit het Amazonegebied, want daar zouden mensen zonder hoofd leven. Maar ook toonde hij zich tevreden met een Javaanse schedel die zijn broer Julius, kapelaan bij de voc, in 1626 meebracht. Heurnius' opvolgers waren minder gericht op 'rariteiten'. Ze aasden op menselijke resten voor ontleding en studie. De groeiende aanvoer van dergelijk menselijk materiaal hield gelijke tred met de groei van het Nederlands kolonialisme. Om verschillende redenen bereikte die aanvoer in de tweede helft van de negentiende eeuw een piek. In haar proefschrift *The archipelago of difference. Physical anthropology in the Netherlands East Indies, ca. 1890-1960* schrijft Fenneke Sysling dat door de uitbreiding van koloniale, medische faciliteiten het steeds gemakkelijker werd menselijk materiaal te verzamelen.